

COMPORTAMENTUL POLITIC AL INDIVIZILOR ȘI GRUPURILOR ÎN SISTEMUL DEMOCRATIC

Asist. drd. IOANA ANDREEA COZIANU
Universitatea "Mihail Kogălniceanu" Iași

Preambul

“Societatea românească trăiește acum aventura reconstrucției valorilor sale fundamentale. Nu întâmplător, aceasta întreprindere a fost însoțită într-o mare măsură de pregătirile pentru aderarea la Uniunea Europeană. Pe 25 aprilie, România a semnat tratatul de aderare, astfel încât să se întoarcă în sânul familiei europene la 1 ianuarie 2007. Este o perioadă de schimbări profunde care nu trebuie să se petreacă fără o dezbateră reală privind logica și necesitatea lor. Într-o astfel de dezbateră ajungem inevitabil să vorbim despre valorile pe care încercăm să le promovăm prin aceste schimbări, acele valori care ne determină acțiunile și care ne ajută să fim ceea ce suntem, sau să devenim ceea ce ne dorim să fim.” Jonathan Scheele – *Arta, ca declarație de credință*¹

Lucrarea de față dezvoltă subiectul comportamentului politic, o temă incomplet tratată în literatura de specialitate, în raport cu sistemul/regimul politic.

Viața politică, preciza David Easton nu poate exista într-un spațiu vid; ea „trebuie să fie considerată în raport cu mediul său fizic, biologic, social și psihologic”, compusă fiind din interacțiunile politice; acestea constituie „un sistem de comportamente, inserate într-un mediu, la influențele cărui sistemul politic este el însuși expus și reacționează.”²

Prima parte abordează conceptul regim politic, respectiv sistem politic și gradul în care regimul/sistemul politic influențează comportamentele politice individuale sau de grup. Pentru că un limbaj ambiguu ar fi putut conduce la concluzii false, s-a impus o definiție a conceptelor regim și respectiv sistem, făcând de asemenea apel și la cercetători consacrați în domeniu: David Easton, Alain Rouquié, G. Burdeau, Jean Baudouin, Gianfranco Pasquino.

Cel de al doilea capitol surprinde raportul dintre comportamentele politice și regimurile democratice, respectiv nedemocratice. Demersul științific s-a dorit a fi unul descriptiv, debutând prin delimitarea termenilor cheie: comportament politic, respectiv factorii ce influențează dinamica acestor concepte.

Studiul își propune să pună în evidență diverse tipuri de comportamente politice, primând aici dubla condiționare a regimului/sistemului politic: determinant și cadrul al manifestărilor politice.

1. Influența sistemului/regimului politic asupra comportamentelor politice

Sisteme/regimuri politice – delimitări conceptuale

„Prin însăși natura sa de sistem social analitic, distinct de altele, viața politică trebuie să fie interpretată ca fiind supusă la influențele care rezultă din celelalte sisteme printre care ea este inserată în realitate. Prin urmare, se scurge un curent constant de evenimente și de informații care determină condițiile în care membrii sistemului trebuie să reacționeze.”³

¹ <http://www.infoeuropa.ro/jsp/page.jsp>

² EASTON, David, *A Framework for Political Analysis*, Prentice –Hall, New York, 1963, p. 19

³ EASTON, David, *A Framework for Political Analysis*, Prentice –Hall, New York, 1963, p. 19

Există tendința de a reduce sistemul politic fie la sistemul guvernamental – apărând doar ca un centru al deciziilor general – obligatorii – fie la instituții, apărând ca fiind format din instituții și organizații. În realitate, sistemul politic integrează cu necesitate instituțiile politice și întregul lor proces de funcționare, relațiile politice și întregul mecanism al legăturilor directe și nemijlocite dintre „conducători” și „conduși”, deciziile politice și mecanismele de luare a acestora, punerea în practică a acestora, cât și normele politice și juridice, aplicarea lor efectivă, dar și ideile și comportamentele politice.

Conceptul *regim politic* este înțeles de mulți dintre teoreticienii științei politice prin raportare la dinamica politicului, mai precis la noțiunile de schimbare și transformare. Mai exact, regimurile politice pot apărea ca tranzitorii în interiorul aceluiași sistem, a cărui evoluție sau transformare s-ar supune unui ritm incomparabil mai lent, deoarece în cadrul sistemului sunt în joc forțele profunde ale valorilor. Mai precis: „raporturile dintre schimbarea politică și transformarea politică sunt complexe, interactive, adică dialectice. Numeroase componente ale vieții politice pot fi modificate fără ca regimul să se schimbe, iar un singur element nevralgic poate fi suficient pentru a transforma radical natura puterii.”⁴ Virgil Măgureanu consideră că noțiunea de sistem politic este mai vastă decât noțiunea de regim politic, înglobând-o și depășind-o totodată, deoarece mai multe regimuri pot fi expresia unui același sistem, practic neschimbat.”⁵ În definiția noțiunii de regim politic trebuie incluse, pe lângă relațiile dintre instituțiile politice, „structura economică și socială a statului, fundamentarea și scopurile puterii de stat, forțele ce exercită o influență asupra persoanelor care înfăptuiesc puterea.”⁶

Vom continua, totuși, de-a lungul acestei lucrări să utilizăm cele două concepte în paralel, nu neapărat ca sinonime, cât mai ales pentru valoarea lor explicativă în ceea ce privește structura și organizarea politică în care iau naștere comportamentele politice.

Caracterizând secolul XX în lucrarea *Introducere în sociologia politică*⁷, Jean Baudouin îl considera ca fiind marcat de un „război al regimurilor” și mai ales de ciocnirea istorică dintre din timpul Războiului Rece, dintre „democrații” și „totalitarisme”. Găsim aceste două tipuri de regimuri: nedemocratice și democratice, prezentate exemplar de reputatul politolog Gianfranco Pasquino în lucrarea *Curs de știința politică*⁸. Autorul justifică alegerea de a începe cu regimurile nedemocratice tocmai pentru că numărul acestora continuă să fie net superior celor democratice, cu un raport aproximativ de 71 la 58 și că situația trebuie privită drept o îmbunătățire considerabilă, având în vedere că până la căderea regimurilor comuniste, raportul era de 92 la 30.

Trăsăturile ce caracterizează un regim nedemocratic sunt lipsa garanției respectării drepturilor cetățenilor, însușirea funcțiilor de către cei care dețin puterea politică prin forță și nu prin proceduri electorale, exercitarea puterii într-o manieră arbitrară și pierderea acesteia tot prin intermediul forței pierderea acesteia tot prin intermediul forței. Printre regimurile nedemocratice se numără regimurile autoritare și totalitare, regimurile sultanice și post-totalitare, regimurile militare etc. Regimurile nedemocratice autoritare sunt „sisteme cu pluralism politic limitat, în care clasa politică nu dă socoteală de faptele săvârșite, care nu sunt bazate pe o ideologie clar articulată, dar sunt caracterizate de mentalități specifice, în care nu există o mobilizare politică la bază și pe scară mare, cu excepția unor momente din dezvoltarea lor și în care un lider sau uneori un grup mic, își exercită puterea în limite slab definite în plan formal, dar în fapt mai degrabă previzibile.”⁹

⁴ ROUQUIÉ, Alain, *Le changement politique et la transformation des régimes*, în *Traité de science politique*, Vol. 2: *Les systèmes politiques*, PUF, Paris, 1985, p. 601.

⁵ MĂGUREANU, Virgil, *Studii de sociologie politică*, Ed. Albatros, București, 1997, pp. 148-149

⁶ BURDEAU, G., *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Dalloz, Paris, 1956, p. 161

⁷ BAUDOUIN, Jean, *Introducere în sociologia politică*, Ed. Amarcord, Timisoara, 1999, p. 91

⁸ PASQUINO, Gianfranco, *Curs de știința politică*, Ed. Institutul European, Iași, 2002, pp. 274-337

⁹ LINZ, Juan, *Autoritarismo*, în *Enciclopedia delle Scienze Sociali*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 1991, Vol. 1, p. 444-459

În ceea ce privește regimurile democratice, conform lui Schumpeter, „metoda democratică este acea ordine instituțională prin care se ajunge la decizii politice, ordine în care unele persoane obțin dreptul de a decide, în urma unei înfruntări concurențiale pentru obținerea votului popular.”¹⁰ Așadar un regim democratic se caracterizează prin libertatea de a înființa organizații sau de a adera la ele, libertatea de exprimare, dreptul la vot, dreptul conducătorilor politici de a concura pentru susținere, surse alternative de informare, alegeri libere și echitabile, iar instituțiile care realizează politici guvernamentale depind de voturi și de alte modalități de exprimare a preferințelor.¹¹ Printre regimurile democratice se numără regimurile prezidențiale, semi-prezidențiale, parlamentare și directoriale, în funcție de structura lor instituțională și regimuri bipartidiste sau multipartidiste, în funcție de sistemele lor de partide și clasificările pot continua.

Măsura în care sistemul/regimul politic influențează comportamentele politice ale indivizilor, respectiv grupurilor

Revenim după această succintă descriere a tipurilor de regimuri și a trăsăturilor acestora la preocuparea noastră principală, din această lucrare: sunt comportamentele influențate de regimuri? Fără doar și poate că sunt.

În anii '60, odată cu apariția lucrării lui Almond și Verba, *Cultura civică*¹², devine limpede faptul că toate sistemele politice depind în mod esențial de factori extra-politici precum atitudini, credințe, orientări, norme sau coduri. Sub influența tendințelor behavioriste și ca urmare a progreselor din domeniul psihologiei sociale, statisticii și antropologiei, se încearcă acum o cuantificare cât mai exactă a acestor influențe. Una dintre concluziile cele mai semnificative în acest sens a fost aceea că întotdeauna calitatea unui regim democratic, împreună cu performanțele sale instituționale și economice, sunt influențate decisiv de către virtuțile civice ale cetățenilor săi, care se exprimă și prin nivelul culturii lor politice sau civice. Aurelian Crăiuțu, în lucrarea *Elogiul libertății*¹³, discută în capitolul „Cultura politică și societatea post-comunistă: condiții ale democrației” despre alterarea profundă a mentalităților, credințelor, ideilor și de crearea unei contraculturi politice cu un profund caracter anticivilizator, dat de spiritul gregar, reperabilă în psihologia lui *homo sovieticus*, descris de Alexandr Zinoviev și consecințele pentru dezvoltarea unui sistem democratic.

Se poate constata aceasta chiar din definițiile conceptelor *regim politic* și *comportamente politice*¹⁴. Cele două noțiuni lucrează la rândul lor cu o serie de termeni precum: participare, lider, voturi, susținere etc. Și fără a dori aici să descoperim ce a fost mai întâi: forma de guvernare sau comportamentul politic, putem afirma că acestea se auto-determină reciproc, mișcare la care contribuie și o serie de alți factori: contextul internațional, starea economică etc. Mai mult, nu putem analiza comportamentele politice înafara contextului politic în care au avut loc, acesta fiind determinat de regimul politic, care acționează asemenea unei peceți în ceară, mai exact reprezintă structura modelatoare în care se „toarnă” / se înfăptuiesc diversele tipuri de manifestări politice.

Mediul social în care acționează indivizii funcționează ca o rețea de simboluri care se integrează la diverse niveluri, din ce în ce mai profund în individ, fiind la fel de semnificative atât interacțiunea comportamentelor indivizilor cât și realitatea socială. Indivizii sau grupurile sociale

¹⁰ SCHUMPETER, J.A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York, Harper and Row, 1947, p. 269

¹¹ A se vedea DAHL, Robert, *Poliarhiile*, Ed. Institutul european, Iași, 2000, pp. 29-30

¹² ALMOND, Gabriel & VERBA, Sydney, *Cultura Civică*, Ed. DuStyle, București, 1996

¹³ CRĂIUȚU, Aurelian, *Elogiul libertății*, Ed. Polirom, Iași, 1998, p. 140

¹⁴ „Comportamentul politic este obiectivarea în acțiune a convingerilor și atitudinilor și atitudinilor politice, corelată cu interesele, ca motivație și cu scopurile, ca modele mentale, ale individului sau grupului, un răspuns voluntar al individului la situații, evenimente, fenomene politice, în general la solicitările (cerințele) mediului social., *Idem 4*, p. 219

au posibilitatea de a alege grupul de apartenență din care vor face parte. Indivizii în cadrul grupului aderă la scopuri și interese comune, la ideologii general acceptate. Puterea politică intră în relații cu grupurile statistice și are interes ca acestea să se încadreze în forme instituționale, astfel organizațiile pot fi cunoscute, controlate și eventual asociate la acțiunile mecanismelor puterii politice, încât efectele acțiunii lor urmând a fi echilibrate de mecanismele puterii pentru a nu perturba radical evoluția societății.

În cadrul grupului fiecare individ încearcă să-și impună imaginea personală valorizată care îi poate asigura un status legitim superior celorlalți, determinând supunerea grupului de indivizi de care are nevoie. În acest fel se manipulează sisteme de reprezentări sociale ca într-un joc de putere, ținând cont de procesele psihologice individuale, de relațiile dintre indivizi, precum și de ierarhiile de putere și statut ce definesc structura grupului. A aparține grupului înseamnă a-ți delimita poziția în raport cu membrii grupului cât și față de celelalte grupuri dominante/dominate, ceea ce indică locul atribuit sau câștigat într-un sistem de relații. Schimbările atitudinale ale celorlalți față de individ, chiar și modificările sale comportamentale alimentează temeri ce declanșează mecanisme defensive ale Eu-lui (disocierea, proiecția) pentru a apăra poziția amenințată. A construi, a adopta și chiar a înlocui un comportament politic (în cadrul grupului) implică existența unor obiecte imaginare, investite inconștient, a care ținem și față de care ne raportăm. Obiectul poate fi și un subiect uman. Ei își vor ajusta comportamentele politice în funcție de un scenariu imaginar, colectiv, dar, bineînțeles, avantajos. Din inconștient, socialul se presupune că traversează intra-psihicul și îl structurează. Mecanismele defensive sunt moduri de parcurgere între realitatea psihică a individului și realitatea socială (către ceilalți) prin proceduri de deplasare a obiectelor.

- Eul folosește mecanisme defensive pentru ași menține integritatea, în condițiile schimbărilor comportamentale în cadrul grupului; Eul fiind instanța de mediere între narcisism și realitatea externă.
- Eul ideal este narcisic.
- Eul ideal transformă modelele de identificare în reprezentări valorizante despre sine.

În cadrul mulțimilor, comportamentul politic al indivizilor se nivelează, se uniformizează și se omogenizează. Astfel, indivizii nedeciși, cu un comportament nespecific își sporesc forța, iar oamenii decisi își diminuează comportamentele în mulțime.

„Dublă constrângere” întrucât, așa cum a fost enunțat de teoria batesoniană¹⁵, există în permanență în timpul procesului ritualic o opoziție între exprimarea emoțiilor și cea a sentimentelor ambivalente. Prizonieri într-o oarecare măsură ai contextului ritualic, actorii săi funcționează după modelul unei stări modificate de conștiință. Amestec de senzații echivalente, aceasta provine mai întâi din faptul că există în permanență o opoziție între statutul personal și cel

¹⁵ Formarea psihoterapiei neuro-lingvistice se bazează pe cinci teorii tradiționale, apărute în momente istorice diferite, complementare între ele, și pe supoziția rezultată dintr-un proces modelator: cibernetica din teoria minții a lui Gregory Bateson, îndeosebi din nivelele logice ale învățării, și din teoria câmpului unificat, ca o dezvoltare ulterioară a lui Robert Dilts; teoria social-cognitivă a învățării a lui Albert Bandura și conceptul de modelare, îmbunătățite în practică de Richard Bandler și John Grinder; gramatica transformățională stabilită de Noam Chomsky, și postulatele avansate de conceptul de "time binding" al lui Alfred Korzybski și Glasersfeld care au stat la baza și au influențat modelele lingvistice dezvoltate de Bandler și Grinder; presupoziția unei orientări fundamentale a acțiunilor umane către scopuri (Pribram, Galanter, Miller, TOTE, 1960); lucrările teoretice ale lui William James, subliniind sistemele senzorial-reprezentationale inerente ca elemente de bază ale procesării informaționale și ale experienței subiective; presupoziția că ar exista părți funcționale și independente ale identității individului, cuprinzând elemente de procesare conștientă și inconștientă, rezultată din modelarea operelor lui Fritz Perls, Virginia Satir și Milton Erickson.

instituțional al participanților la rit: actorii ritualici nu mai sunt doar niște persoane individuale, din moment ce aparțin unei comunități, corpului social, apartenență și participare întărite prin titluri și uniforme. În acest mod, tensiunea dintre individ și grup provoacă o primă bulversare: care este adevăratul meu corp, unde este privirea mea? se poate întreba în mod obiectiv participantul la rit. Îmi sunt oare acestea încă proprii sau se confundă deja cu ipostazele corpului colectiv, în care eu sunt integrat pe parcursul ritului?

Indivizii al căror prestigiu personal este cunoscut și admirat iau frâiele conducerii, manipulând luarea deciziilor, normele de grup, comportamentele indivizilor, uzând de încrederea pe care o au oamenii în el și de mecanismul de repetare a argumentelor prin forța autorității sale. După P. Veyne¹⁶, într-o situație politică instabilă interacțiunea între subiecți, ca și aceea între subiecți și conducători poate crea un efect de "bulgăre de zăpadă" care va reuși să schimbe regimul politic. S-au identificat în schimbarea structurilor de putere politică următoarele etape:

- La început există un nucleu de revoluționari animați de reprezentarea unei societăți mai bune. Ei se dovedesc indispensabili în derularea evenimentelor, asigurând participanții în faza de început, în care cei mai prudenți evită să se angajeze. Iar, mai târziu, sunt capabili să-și asume funcțiile de conducători, în măsura în care integritatea indiscutabilă le permite să facă promisiuni care din partea altora ar fi lipsite de credibilitate.
- Urmează un aflus de indivizi animați de motivații diferite. Unii dintre ei așteaptă ajutor imediat sau poziție de prim plan în societatea post-revoluționară. Alții se angajează doar atunci când a fost trecut pragul dincolo de care acțiunea începe să aibă eficacitate.

Grupurile mari tind să-și piardă identitatea și importanța, individul fiind dornic să-și orienteze comportamentul într-un grup de interes care îi reprezintă cel mai bine interesele. Orice grup de interes se poate transforma în grupul de presiune, când utilizează unilateral forța comportamentelor indivizilor spre aparatul instituționalizat (guvernamental) spre a face să reușească aspirațiile și revendicările sale. Interacțiunea individului cu socialul (sub diverse forme și în diverse situații) formează atitudini și modelează comportamentele politice. Schimbările politice radicale nu determină restructurarea sistemului de valori individual ce impune resocializarea politică, în sensul adoptării noilor norme și comportamente. După J.M. Strate¹⁷ schimbările structurilor de putere politică - mai ales cele care se produc rapid și aduc elemente atât de noi, încât par contradictorii și bulversante - pot provoca manifestări agresive generate ca măsură de protecție psihică la modificările ce vor fi impuse, firească, de noile schimbări. Astfel, conflictul între grupurile umane generează energia fundamentală necesară modificărilor comportamentale. Deoarece se accentuează componenta afectivă, indivizii se identifică cu liderul, care devine personificarea idealurilor comune (identificare infantilă cu tatăl conform teoriei freudiene) aversiunea se va răsfrânge spre exteriorul grupului, devenind ținta ostilităților.

După H. Marcuse¹⁸, individul este emoțional legat de grupul căruia aparține, având conștiința că face parte din acesta. Percepțiile individuale se schimbă deoarece indivizii grupului fac parte din același câmp cognitiv. Schimbările radicale la nivelul sistemului politic, perioadele de criză socială provoacă sentimente de frustrare la un număr mare de persoane. Frustrarea fiind o condiție necesară și suficientă a agresivității, energia psihică mobilizată în atingerea unui obiectiv

¹⁶ VEYNE, P., *Comment on écrit l'histoire*, Seuil, Paris, 1971

¹⁷ LEROUX, Kelly., STRATE, John M., ELLING, Richard., SARBAUGH-THOMPSON, Marjorie. and THOMPSON, Lyke, *Bureaucrats and Legislators in Michigan: A Complex Relationship Complicated by Term Limits*, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Boston Marriott Copley Place, Sheraton Boston & Hynes Convention Center, Boston, Massachusetts, 28 Aug, 2002, Online PDF, 24.02.2008, http://www.allacademic.com/meta/p65854_index.html

¹⁸ H. MARCUSE, *L'Homme unidimensionnel*, Minuit, 1968, trad. rom.: *Omul unidimensional* (fragmente), in *Scrieri filosofice*, București, Editura Politică, 1972

(greu de atins) este inhibată și se creează o stare de tensiune "instigare la agresivitate" care va suprima cauza frustrării. Cum încărcătura agresivă, în general, nu poate fi defulată asupra agentului frustrat, deoarece individul dezvoltă tendințe de favorizare a propriului grup - denumită sociocentrism - va apare o deplasare a comportamentului agresiv spre altă țintă cu rol de "țap ispășitor". Acestea vor fi out-puturile percepute ca vulnerabile și "altfel" decât în grupul de care subiecții sunt legați emoțional.

2. Comportamente politice în cadrul regimurilor politice democratice vs. non-democratice

Antinomia dintre totalitarism și democrație reprezintă tensiunea între puterea excesiv sacralizată – cu o legitimitate aureolată de o voință ancestrală (divină, naturală sau istorică), de o mistică contrafăcută – și efortul de demistificare a politicii și puterii, care transferă legitimitatea spre opțiunea masei, poporului, exprimată prin vot.

Trebuie spus că și lupta pentru putere într-un regim democratic înregistrează nu doar confruntări politice și ideologice deschise, ci și "manevre tactice oculte" pentru a asigura reușita. În regimurile totalitare, "se instituie monopolul creației politice, ideologice, netolerându-se alte programe politice, teorii, utopii, mituri și prejudecăți decât cele oficiale sau generate doar de ideologia partidului unic". Conceptul de "popor" este preferat spre a servi manipulărilor de ambele regimuri. Tot ce se face, se face în numele poporului și pentru popor.

Prin comparație, democrația renunță la această transformare a omului, dorește o mai mare individualizare a fiecăruia și se construiește într-un mediu conflictual la nivel simbolic (lupte electorale: între partide și între cei care votează prin intermediul opțiunilor exprimate).

Deci, în societățile democratice, marile conflicte, marile izbucniri de violență sunt mai puțin vizibile de sub masca scenei politice. Oamenii politici nu se impun cu forța, ci caută o legitimare (dată de cost). Legitimarea se primește în urma "bătăliei electorale", realizată într-un regim de puternică competiție între diferiți agenți politici. Pentru o deplină impunere și legitimare, se face apel la mituri. Dar acest lucru nu este specific numai democrației, ci și regimurilor totalitare. Și acestea se folosesc de mituri în aceeași măsură. Pentru că mitul se adresează exact acelei părți a socialului care are nevoie de repere pentru orientare, de credințe politice pentru întemeiere, de eroi pentru direcții de aspirație individuală și de grup. Durabilitatea și șansele unui regim politic au ținut totdeauna de capacitatea acestuia de a obține acceptare dinspre lumea socialului. O astfel de legitimare are accesul la credințe politice, sentimente și neliniști colective.

O serie de politologi consideră că democrațiile au câștigat în fața regimurilor totalitare după cel de-al Doilea Război Mondial prin capacitatea de a gestiona mai bine emoțiile colective și violența socială. Altfel spus, această superioritate se datorează nu principiilor întemeietoare, nu respectării drepturilor omului sau separării puterilor în stat, ci capacității/puterii de a face față dinamismelor psiho-afective care traversează o societate. La nivel structural cele două tipuri de regimuri se disting prin organizare, ideologie, forme de menținere a puterii politice, dar și forme de autoreproducere a acesteia (chiar dacă în unele locuri putem întâlni mijloace asemănătoare de impunere, conținuturile vor fi clar diferite).

În cazul democrației trebuie remarcat că se urmărește ca legile sale să fie aceleași cu cele ce guvernează viața colectivă a unei societăți la un moment dat, fiindcă democrația este produsul societății conform lui Philippe Braud¹⁹.

Calitatea sistemului și superioritatea sa în raport cu totalitarismul sunt legate de aptitudinea sa de a gestiona dinamismele emoționale ce traversează societatea; întrucât în orice societate există un potențial de neliniște, frustrare, seducție și dorință de putere. Trebuie făcut față tuturor acestor tendințe și atunci, Puterea manipulează ludicul, violența și frica inerente oricărui grup. Sistemul democratic va mobiliza energiile ludice ale populației având ca instrumente de

¹⁹ BARUD, Philippe, *Grădina deliciilor democrației*, București, Globus, 1996

polarizare “bătaia de joc”, “lovitura sub centură”, “afaceri și scandaluri dezgropate”. Toate acestea aparțin și au un sens democratic cât timp se arată funcționale. Când se ajunge la indiferență, partidul politic se transformă într-o “mașină cinică de cucerit subvenții” și se trece la următorul nivel: viclenie, ambiție, corupție care precede metodele violente de guvernare. Supraviețuirea regimului de tip totalitar este legată de frica pe care o suscită și adevărată pe care o mobilizează. Un regim totalitar va apela foarte ușor la forță, dar unul democratic va apela la seducție care remodelează lumea după un proces sistematic de personalizare a cărui acțiune constă în multiplicarea și diversificarea ofertei: se propune mai mult pentru ca cetățenii să decidă mai mult, libera alegere va fi substituită de constrângere (și aceasta în mod pașnic, nu printr-un regim de teroare). Ce altceva poate fi inducerea unei anumite noțiuni dacă nu constrângere subliminală și mascată. În ceea ce privește agresivitatea unui grup, democrația pluralistă este capabilă de a reduce tensiunile, agresivitatea, de a aduce frustrările la un nivel acceptabil, de a oferi soluții așteptărilor celor guvernați și ambițiilor oamenilor politici.

Eficiența unui sistem politic mai poate fi măsurată și prin răspunsul dat la următoarea problematizare: (1) cum mobilizezi susținătorii ce legitimează autoritatea; (2) cum administrez monopolul statului asupra coerciției fără să exacerbezi agresivitatea și să justifici violența; (3) cum se pot pune, în serviciul publicului numeros, dorințele excesive de putere în stat.

Evident democrația mai câștigă un punct aici, deoarece autoritatea este legitimată de întreaga populație prin vot (chiar dacă nu votează toată lumea), se găsesc supape de evacuare a violenței, agresivității maselor de oameni (sunt permise mitinguri, demonstrații, greve), iar fiecare om din stat (cel puțin teoretic) are posibilitatea, dreptul de a accede la funcții de conducere. Pe când regimurile totalitare încearcă să nege existența conflictelor trecându-le sub tăcere deoarece nu au modalități de a le face față. În consecință, apelează la forță. Ori violența duce la violență și încetul cu încetul, regimul își pregătește propria-i prăbușire (ce se va face de obicei printr-o explozie de violență: ex. Revoluție). Democrația, prin intermediul instituțiilor sale, creează un număr de scenarii pentru așteptări, rivalități, dorințe de putere. Regimurile totalitare se tem de efectele unui asemenea demers și deci nu-l fac. Activitatea politică rămâne apanajul celor care aparțin clasei dominante, fiind interzisă celorlalți. Partidul politic unic își arată hegemonia la toate nivelurile societății, iar practicile electorale exclud exprimarea protestelor (nu poți vota cu altceva pentru că acesta nu există).

Viața politică democratică se propune ca un spectacol. Iar acest lucru separă total cele două tipuri de regimuri: viața democratică acceptă “bătaia de joc” pentru că este o “mașină de a nu crede”, iar cea a regimurilor totalitare și autoritare respinge batjocura, sarcasmul și încălcarea credințelor oficiale. Politicul este relativizat, oamenii se distanțează de aceste domenii în pluralism, pe când dincolo este o nevoie pentru mobilizarea atenției tuturor membrilor. Criticile aduc un suflu pozitiv: partidele ce se confruntă cu acestea învață cum să le facă față și astfel devin mai puternice. Un regim care “astupă greva” criticilor nu va fi capabil să-și reînnoiască sistemul de credințe, de simboluri, adevărurile pentru că acestea n-au fost niciodată criticate.

Critica, conflictul și acceptarea lor permit transformarea în conflicte ritualizate, nu periculoase pentru ordinea de drept, ceea ce înseamnă că pot fi stăpânite, controlate. În regimurile autoritare, “conflictul este trăit ca un rău ce trebuie redus, este simptomul unei incapacități a indivizilor sau grupurilor de a-și depăși egoismele”. Dar consensul între actorii politici, între elite nu dă posibilitatea nemulțumirilor de a se exprima eficient. Se consideră că există un interes general pentru atingerea cărui fiecare se va concentra. Antagonismele nu vor fi tolerate, iar în timp se va ajunge la o puternică acumulare a frustrărilor ce va trebui să izbucnească. Din această perspectivă, luptele democratice sunt eficiente pentru că previn alunecările de necontrolat spre revoluții, puternice mișcări de stradă soldate cu victime.

Cum gestionează, totuși, aceste probleme un regim totalitar? Prin apelul, în primul rând, la mituri și rituri. Prin folosirea acestora sunt adormite “toate facultățile noastre de judecată, tot

discernământul nostru critic”²⁰. Ele înlesnesc subordonarea omului, dirijarea tuturor actelor sale și chiar guvernarea conștiinței, suprimarea vieții proprii a indivizilor. Astfel, mijloacele politice moderne la care recurge statul totalitar devin, concomitent, mai insidioase și mai eficiente decât opresiunea politică tradițională.

Din punctul de vedere al violenței, există una de tip democratic, legitimă prin care statul încearcă să reducă la minimum actele sociale deviate, propunându-se ca un garant al securității, al proprietății și al vieții cetățenilor săi²¹. Și democrația și un regim totalitar apelează la violența simbolică, dar cele încadrate în al doilea tip sunt foarte interesate de manipularea ideologică, pentru că ideologia apare în legătură cu politicul și dominația elitelor asupra masei (de altfel orice construct social prezintă o relație de putere și deci de dominație). Ideologia oferă legitimarea unei elite și are ca rezultat supunerea masei și inocularea conștiinței acestei supuneri. Ideologia înlocuiește realitatea actuală și propune una nouă ce va putea fi înțeleasă de un om schimbat, de un om nou. Dar în momentul de față numai posesorul cunoașterii, informației poate înțelege, poate “vedea în viitor”, poate interpreta legea, dogma. Marea masă nu-și mai pune astfel de probleme; din acest moment, controlul social este asigurat. Puterea, ideologia și interpretarea sistemului (având drept consecință aplicarea perceptelor conform interpretării) sunt concentrate în mâinile ideologului.

Acceptând ideologia, masele acceptă interpretarea acesteia și elita care o propune. Problema este că această ideologie se consideră capabilă a inventaria toate neliniștile societății și a le da soluții. Ea este asemeni unui cerc închis, în interiorul căruia ar trebui să se consume toate energiile sociale, ea se opune tuturor celorlalte și nu permite pătrunderea unor noi elemente. Își propune scopuri ca binele, fericirea, egalitatea, dar și supremația, dominația, puterea. Astfel toate problemele, toate energiile sunt constrânse la o manifestare limitată și la o îmbătrânire ce vor face sistemul să cadă.

Universul ideologic al regimurilor totalitare este perpetuu îmbibat de simboluri utilizate ca formă de expresie a voinței de impunere. Universul simbolic al oricărui grup va fi și el perpetuu ideologizat, deoarece simbolurile sunt folosite ca moduri de exprimare a luptei pentru putere (caracteristica prezentată aici aparține și sistemelor democratice). Pentru o bună înțelegere, implementare, simbolurile vor avea și antonimele lor, fiecărei valori pozitive îi va corespunde una negativă (ex.: lumină/întuneric; rațiune/tradiție; unitate/disparitate).

Evident, conotațiile negative vor fi aplicate “celorlalte” ideologii, dușmanilor, celor care vin să tulbure perfecțiunea atinsă. Memoria colectivă este importantă pentru ambele tipuri de regimuri politice. Impusă în urma unei crize sociale, are rolul de a crea unitatea grupului. Puterea, oricare ar fi ea, face apel la memoria colectivă prin intermediul martirilor, eroilor. “Contraputerea” va realiza același demers pentru a se legitima. Deci, miturile și ritualurile politice vor fi modelate în mod conștient de către elite pentru le servi interesele.

²⁰ CASSIRER, Ernst, *Mitul statului*, Editura Institutul European, Iași, 2001

²¹ STĂNCIUGELU, Ștefan, *Violență, mit și revoluție. De la violența rituală la violența simbolică și donjuanismul politic al democrațiilor*, Editura All, 2001